

Een van de vakken die ik op de Vrije Universiteit in Amsterdam mag verzorgen is het vak Diversiteit en Goed Onderwijs. Dit vak is onderdeel van het mastertraject Onderwijs & Innovatie van de studie Pedagogische Wetenschappen. Een aanzienlijk deel van deze groep studenten is werkzaam in het onderwijs. Zij brengen hun ervaringen in het onderwijs mee naar de collegezaal. Dit leidt vaak tot zeer boeiende uitwisselingen en reflecties op de bestudeerde literatuur. Heel wat belangrijke maatschappelijke vraagstukken waaronder onderwijskansenbeleid, integratie, burgerschapsvorming en vrijheid van onderwijs passeren de revue. Voor het onlangs begonnen nieuwe collegejaar is de actualiteit van deze onderwerpen bij voorbaat al evident. Ongetwijfeld zullen we te spreken komen over de mate waarin de coronamaatregelen tijdens de 'intelligente lockdown' voor kansengelijkheid heeft gezorgd. Ook #Blacklivesmatter zal niet onbesproken blijven, gekoppeld aan reflectie op mechanismen van macht, uitsluiting en discriminatie. Waar zitten die mechanismen (bewust of onbewust) in het onderwijs? Hoe kun je als docent of onderwijswetenschapper zicht krijgen op je eigen blinde vlekken? Hoe kan je in het onderwijs zo goed mogelijk omgaan met diversiteit? En wat is 'goed omgaan met diversiteit' eigenlijk?

De onderwerpen waar ik les over mag geven zijn niet alleen uitermate relevant en actueel. Ze zijn ook zeer complex en soms beladen. Niet op alle vragen is een duidelijk, concreet antwoord te formuleren. Laat staan dat we binnen de context van een cursus tot de oplossingen voor het onderwijs komen. Soms is de opbrengst van een bijeenkomst dat we nog meer zicht gekregen hebben op de complexiteit van de materie en dat we daardoor nog minder goed weten hoe het anders kan. Soms lijken oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken dichterbij als je de kwestie vanuit een bepaalde naïviteit benadert, dan wanneer je de werkelijke complexiteit echt in de ogen kijkt. Toch is dit laatste wat mij betreft, hoe pijnlijk soms ook, wel degelijk een waardevolle opbrengst van leren en is de praktijk er uiteindelijk ook mee gediend. Tegelijkertijd ben ik er ook op beducht dat studenten hun dromen en idealen - en sommige gevallen daarmee ook hun drive om te studeren - niet verliezen.

De droomschooloefening

Mede daarom laat ik studenten wel eens een droomschooloefening doen: hoe ziet jouw droomschool eruit? Voor wie is die school? Hoe ziet een dag op die school er uit? Ik zeg er dan heel duidelijk bij dat ze tijdens het dromen totaal geen rekening hoeven te houden met bestaande (onderwijs)wetgeving, beschikbare budgetten etcetera. In de praktijk blijkt het niet mee te vallen om werkelijk vrij te denken. De bestaande kaders en vormen worden toch onbewust als uitgangspunt genomen. Desondanks geven de droomscholen van de studenten een boeiend inzicht in de dromen die jonge (aankomende) onderwijswetenschappers voor het onderwijs hebben.

Mij valt op dat er veel gedroomd wordt over groene leeromgevingen en leren buiten het klaslokaal. Ook leeft het ideaal van samenleven, respect en gelijkwaardigheid sterk. De ideale school is toch vooral een school waar iedereen welkom is, ongeacht niveau, eventuele beperkingen, sociaal-economische achtergrond en/of levensbeschouwing. Binnen deze divers samengestelde scholen zouden kinderen en jongeren met elkaar kunnen (leren) samenleven en zich - passend bij hun eigen achtergrond en mogelijkheden - voor kunnen bereiden op hun volwassen bestaan.

De realiteit is anders

De praktijk van diversiteit in onderwijs is echter weerbarstig. De realiteit is dat er in ons onderwijs veel (kans)ongelijkheid is. Zo krijgen kinderen met (niet-westerse) migratieachtergrond bij gelijke capaciteiten nog altijd een lager schooladvies dan kinderen zonder migratieachtergrond. Dat dit grote consequenties kan hebben op het zelfbeeld en de verdere ontwikkelingen van deze groep leerlingen wordt onder meer zichtbaar in de vierdelige documentaire *Karim pakt zijn kans* van eind 2019. In deze serie, terug te kijken via NPO start, zoekt Karim Amghar uit hoe het gesteld is met met leerlingen die veel potentie hebben maar weinig (financiële en/of sociaal-culturele) middelen. Ooit was hij (geboren in 1988) zelf ook zo'n leerling. Als kind van Marokkaanse

ouders die in de tijd dat hij op de basisschool zat ook nog maar nauwelijks Nederlands spraken, kreeg hij een lager schooladvies dan passend bij zijn capaciteiten. Het gevoel van afwijzing en niet-erkend worden heeft hij lang meegedragen. In de serie zien we dat zijn verdriet en onvermogen hierover soms nog opspelen en een rol spelen bij de afweging die hij nu maakt bij het kiezen van een geschikte basisschool voor zijn dochter. De serie krijgt een extra dimensie doordat Karim in zijn zoektocht naar hoe het gesteld is met het onderwijskansenbeleid ook te rade gaat bij voormalige en huidige beleidsmakers en politici. Hij bezoekt niet alleen de huidige onderwijsminister Arie Slob, maar ook (de inmiddels overleden) oud-onderwijsminister Jos van Kemenade (kabinet Den Uyl). Van Kemenade geeft aan dat in zijn optiek de kansengelijkheid in het onderwijs alleen maar toegenomen is sinds de jaren zestig/zeventig. Waar de discussie zich toen met name richtte op kansen voor kinderen uit lagere sociaal-economische milieus is daar in de afgelopen decennia ook de cultureel-etnische dimensie bijgekomen.

Door de culturele bril

In zijn recente debuut *Mijn ontelbare identiteiten* maakt VU cultureel antropoloog Sinan Çankaya op indringende wijze duidelijk dat er in Nederland in de afgelopen decennia steeds sterker door een culturele bril gekeken wordt. Als er problemen zijn in een bepaalde woonwijk worden die snel cultureel geëit. Sociale problemen die bijvoorbeeld samenhangen met armoede en dus economisch van aard zijn, worden tot integratieproblemen gemaakt. Çankaya maakt duidelijk dat dit bepaald niet zonder consequenties is. Immers, als de problemen die er zijn als integratieproblemen geëit worden, dan worden ook de mogelijke oplossingen in die richting gezocht. 'Worden als een Nederlander' is dan de boodschap. 'Dat wil zeggen: worden zoals de Nederlander denkt dat hij of zij zelf is. Dan mag je erbij horen, is de belofte. We weten inmiddels dat die belofte nauwelijks wordt ingelost', aldus Çankaya. Een pijnlijke conclusie die voluit raakt aan de vraag naar wat de Nederlandse identiteit eigenlijk is.

Toen (toen nog) prinses Maxima in 2007 in haar toespraak bij de in ontvangstneming van het WRR-rapport *Identificatie met Nederland* stelde dat 'de Nederlander niet bestaat, leidde dat tot veel beroering. De als compliment bedoelde uitspraak schoot bij velen in het verkeerde keelgat. Tien jaar later verscheen een SCP-rapport *Denkend aan Nederland, over de Nederlandse identiteit*. In dit rapport wordt geconstateerd dat 83 procent van de Nederlanders vindt dat 'de Nederlandse identiteit bestaat'. Niet duidelijk wordt echter wat hier dan onder verstaan wordt. Dat is ook niet zo eenvoudig,

De ideale school is toch vooral een school waar iedereen welkom is, ongeacht niveau, eventuele beperkingen, sociaal-economische achtergrond en/of levensbeschouwing

want ook onder wetenschappers is er tot op de dag van vandaag geen consensus over wat identiteit nu precies is en hoe belangrijk het is om 'een identiteit' te hebben.

De titel van het leeswaardige boek van Çankaya maakt al duidelijk dat er voor hem niet één identiteit bestaat: 'Identiteit is altijd relationeel, en het gaat vooral over hoe de omgeving jou definieert en op jou reageert. Je identiteit bezit je niet.' Dat mensen elkaar labelen op grond van een in een specifieke context in het oog springend aspect, hoeft geen probleem te zijn. Anders wordt het, aldus Çankaya, als je door anderen ongewenst een etiket opgedrukt krijgt. Dan wordt een mens namelijk vastgepind op een van de dimensies van zijn/haar identiteit (zoals gender, huidskleur, nationaliteit, religie). Op die manier kunnen mensen elkaar tot gevangenen maken. In de context van onderwijs en opvoe-

Gerdien Bertram-Troost

Gerdien Bertram-Troost is als universitair hoofddocent Godsdienstpedagogiek verbonden aan zowel de Faculteit der Gedrags- en Bewegingswetenschappen als de Faculteit Religie en Theologie van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ze bekleedt daar de Verus-VU-Onderzoekplaats voor Levensbeschouwing.

ding is het uitermate belangrijk om hier bewust van te zijn. Zeker ook in de rol van leerkracht, beleidsmedewerker of adviseur. Daarom besteden we in de context van het vak Diversiteit en Goed onderwijs nadrukkelijk aandacht aan hoe studenten zelf aankijken tegen 'verschil' en 'anders-zijn'. Het ontwikkelen van bewustzijn hoe je zelf tegen diversiteit aankijkt is onderdeel van het ontwikkelen van diversiteits sensitiviteit, een belangrijk doel van het VU brede Mixed Classroom onderwijsmodel.

Universalisme en relativisme

'Omgaan met verschil' omvat ethische dimensies: is de ene cultuur beter dan de ander? Op grond waarvan is dat te bepalen? Het mag zo zijn dat veel mensen geneigd zijn om de cultuur waar ze het meest mee vertrouwd zijn boven andere culturen te stellen, maar wat gebeurt er als je echt eens goed stilstaat bij de vraag hoe culturen zich tot elkaar verhouden? Met mijn studenten doe ik dat aan de hand van twee belangrijke denksystemen: universalisme en relativisme.

De meest extreme en tegelijk meest voorkomende variant van universalisme is monisme. Kort gezegd houdt monisme in dat het eigen denksysteem of de eigen cultuur de enige legitieme wijze is om de wereld te begrijpen. Hier liggen duidelijke verbanden met etnocentrisme als de aanname dat de eigen cultuur superieur is. Relativisme, daarentegen, staat voor verscheidenheid. Waarheid is relatief en wordt beperkt door eigen ervaring en positie. Cultuurrelativisme houdt dan ook in dat alle culturen een eigen, unieke manier van leven vertegenwoordigen die niet van bui-

83 procent van de Nederlanders vindt dat 'de Nederlandse identiteit bestaat'. Niet duidelijk wordt echter wat hier dan onder verstaan wordt

tenaf begrepen kan worden. Vandaar dat er ook niet geoordeeld kan worden over (het handelen van) anderen. Afzijdige tolerantie is wat overblijft. In een samenleving als de onze waarin culturen en leefvormen elkaar voortdurend ontmoeten is dit echter niet houdbaar. De wereld van vandaag bestaat nu eenmaal niet uit losse eilandjes van groepen mensen/culturen/gelovenden die op veilige afstand van elkaar kunnen blijven. Al met al moet geconcludeerd worden dat zowel universalisme als relativisme zo hun eigen voor- en nadelen hebben.

In zijn boek *Over de grenzen van culturen, voorbij universalisme en relativisme* benoemt H. Procee (1991) het pluralisme als een weg om voorbij te komen aan zowel relativisme als universalisme. Pluralisme stelt dat geen enkele groep de volledige waarheid in pacht heeft. De wereld en het bestaan zijn voortdurend in proces. In onderlinge interactie en uitwisseling kunnen mensen samen hun begrip van de wereld verbeteren. Verscheidenheid en interactie (uitwisseling) zijn daarbij essentieel. Procee voegt ze samen tot het sleutelwoord 'interactieve verscheidenheid'. Om deze interactieve verscheidenheid in een samenleving te waarborgen zijn twee zaken van cruciaal belang: niet-uitsluiting en het bevorderen van interactie. Niemand, ongeacht cultuureel, religieus en ideologische achtergrond mag op voorhand uitgesloten worden van interactie en uitwisseling van ideeën. Om te kunnen samenleven moeten mensen daarnaast bereid zijn om te communiceren en hun zienswijze uit te leggen en toe te lichten. Juist op dit terrein valt nog een hoop te winnen in onze samenleving, zo realiseerde ik me al lezend in het boek van Çankaya en kijkend en luisterend naar de #Blacklivesmatters demonstraties, het nationaal racisme-debat en de recente *Zomergasten*-aflevering met Typhoon des te sterker.

Mijn studenten dromen van onderwijs waarin docenten en leerlingen/studenten op basis van gelijkwaardigheid en respect samen leven en leren. Hun droom inspireert mij om me, samen met hen en vele anderen, verder in te zetten voor 'inclusief onderwijs' waarin ieder kind, iedere jongere en iedere student werkelijk gezien en behandeld wordt als volwaardig medemens.